

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Психологічні аспекти проєктування
особистістю
власного майбутнього в умовах сучасності**

Колективна монографія

Київ – 2025

УДК 3788.016 : 159.9

П 79.

Психологічні аспекти проектування особистістю власного майбутнього в умовах сучасності : монографія [Електронне видання] / Шахов В. В. та ін.; за заг. ред. Блашкової О.М. Київ: Маріупольський державний університет, 2025. 289 с.

Редакційна колегія:

Задорожна-Княгницька Л.В., д.пед.наук, професор, професор кафедри педагогіки та освіти, Маріупольського державного університету;

Шахов В.І., доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології психолого-педагогічного факультету Маріупольського державного університету;

Нетреба М.М., канд. філ. наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти, Маріупольського державного університету;

Шахов В. В., кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Маріупольського державного університету;

Блашкова О.М., кандидат педагогічних наук, доцент, кафедри практичної психології Маріупольського державного університету;

Деснова І. С., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Маріупольського державного університету.

Пучина О. В., кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Маріупольського державного університету.

Рецензенти:

Шпортун Оксана Миколаївна, доктор психологічних наук, професор, доктор завідувач кафедри психології КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

Дуткевич Тетяна Вікторівна, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри психології освіти, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Друкується за рішенням Вченої ради Маріупольського державного університету (протокол № _ від ____ 2025 року)

У монографії «Психологічні аспекти проектування особистістю власного майбутнього в умовах сучасності» висвітлено особливості формування образу власного майбутнього, інтегрованого в структуру особистісної самосвідомості, та його значущість для розвитку індивіда. Дослідження цієї теми сприяє глибшому розумінню ставлення особистості до свого теперішнього як продукту для минулого та базису для майбутнього, а також формуванню усвідомленого підходу до життєвого шляху. Матеріали колективної монографії адресовано викладачам і здобувачам закладів вищої освіти, викладачам інститутів післядипломної педагогічної освіти, керівникам і педагогічним працівникам освітніх закладів, а також усім, хто цікавиться питаннями особистісного проектування майбутнього та професійної підготовки психологів.

© Задорожна-Княгницька Л.В.,
М.М.Нетреба, О.М. Блашкова, І.С.Деснова,
О. В.Пучина, В.В.Шахов, В.І.Шахов, 2025

РОЗДІЛ 1.

1.1. КАТЕГОРІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПОНЯТІЙНОМУ ПОЛІ ПРОЄКТУВАННЯ ЗДОБУВАЧЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ ВЛАСНОГО ПРОФЕСІЙНОГО МАЙБУТНЬОГО

Задорожна-Княгницька Л.В.,
д.пед.наук, професор,
професор кафедри педагогіки та освіти
Маріупольського державного університету
l.z.k@mu.edu.ua

Нетребя М.М., канд. філ. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та освіти
Маріупольського державного університету
m.netreba@mu.edu.ua

Пучина О. В.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Маріупольського державного університету
o.puchyna@mu.edu.ua

Актуальність дослідження проблеми проєктування особистістю свого майбутнього зумовлена тим, що образ цього майбутнього, інтегрованого в структуру самосвідомості особистості, зокрема через концепцію «Я-майбутній», уможливорює прогнозування діяльності й поведінки цієї особистості в різних життєвих ситуаціях. Результати такого дослідження сприяють кращому розумінню ставлення людини до сьогодення як результату минулого та своєрідної «бази» її майбутнього, а також осмисленню власного життєвого шляху в широкому часовому та соціокультурному контексті. Таким чином особистість може визначати власну цінність, цілі, обмеження та можливості на шляху до їх досягнення, створювати життєві перспективи.

В умовах кардинальних змін, які охоплюють усі сфери життя нашої держави, концепт «майбутнє» набуває особливої ваги та значущості як на рівні індивідуальної, так і суспільної свідомості. Повномасштабні військові дії на території України поставили під загрозу життя кожного

громадянина, різко звузивши горизонт особистісного планування до короткострокових перспектив.

Відчуття незахищеності не лише перед майбутнім, а й протягом поточного моменту формує сприйняття майбутнього як нестабільного, невизначеного та непередбачуваного. Саме тому поняття «майбутнє» виходить за межі суто наукової категорії та стає ключовим елементом повсякденного життя, зростає значущість відповідальності за майбутнє країни, суспільства, близьких людей та своєї родини, власне за своє майбутнє як наслідку й результату «сьогоднішньої» діяльності. З огляду на зазначене категорія відповідальності набуває особливої значущості в понятійному полі проектування здобувачем вищої освіти власного професійного майбутнього.

Відповідальність розглядають як складний феномен, що поєднує в собі внутрішню саморегуляцію та самодетермінацію особистості, яка досягла певного рівня зрілості. Ця якість особистості ґрунтується на сформованих ціннісних орієнтаціях і має прояв у здатності людини усвідомлювати причини власних учинків, прогнозувати їх можливі наслідки та здійснювати контроль над тим, як її дії впливають як на власне життя, так і на життя оточуючих людей та довколишній світ. Іншими словами, відповідальність можна трактувати як здатність особистості брати на себе обов'язки, приймати свідомі рішення та нести за них відповідальність, усвідомлюючи їхній вплив на соціальне та професійне середовище.

Важливо зазначити, що відповідальність не є вродженою рисою людини. Вона не формується автоматично з моменту народження, а являє собою результат складного і тривалого процесу виховання, соціалізації та особистісного становлення. Саме завдяки цим процесам людина набуває здатності діяти усвідомлено та керувати власною поведінкою відповідно до моральних і соціальних норм, а також усвідомлено й відповідально планувати власне майбутнє [56].

У процесі аналізу сутності поняття «відповідальність» особливу увагу слід приділити питанню її походження. Таку необхідність зумовлено тим, що різні джерела формування відповідальності впливають на виникнення її специфічних видів і проявів. Відповідальність може мати різноманітні витoki, які розглядаються в різних аспектах. До ключових джерел відповідальності належать процеси виховання, соціалізації, навчання, особистісного розвитку, набуття життєвого досвіду, а також участь людини у суспільній практиці. Саме під впливом цих чинників відбувається поступове засвоєння поняття відповідальності: спочатку людина сприймає його на рівні зовнішніх норм, потім осмислює та усвідомлює його важливість, а зрештою інтегрує відповідальну поведінку у свою повсякденну діяльність, роблячи її невід'ємною частиною власного світогляду та моральних принципів.

Особливо гостро питання формування відповідальності постає у контексті підготовки майбутніх фахівців, які мають усвідомлювати всю вагомість власної ролі у суспільстві та професійній діяльності. В умовах викликів необхідність формування відповідальності як однієї з ключових рис особистості фахівця з вищою освітою набуває ще більшої актуальності та ваги.

Вона не лише визначає успішність особистості у професійній сфері, а й виступає запорукою стабільності та розвитку суспільства загалом. Тому надзвичайно важливим завданням є створення таких організаційних та психолого-педагогічних умов, які сприятимуть усвідомленню здобувачами освіти важливості відповідальної поведінки та її продукування у теперішньому й майбутньому професійному та повсякденному житті.

Процес відповідального проєктування здобувачем вищої освіти власного професійного майбутнього відбувається у взаємозв'язку із соціальними реаліями, в яких він перебуває протягом навчання у

закладі освіти. У контексті зазначеної проблематики особливого значення набуває формування у майбутнього фахівця здатності адаптуватися до динамічних змін у суспільному житті, його світогляд, цінності й сенси.

Особливо важливим є те, що період професійної підготовки співпадає з етапом формування громадянської позиції, залучення до професійної діяльності та розширенням меж для їхньої суспільної діяльності. Внаслідок цього відбувається трансформація мотиваційної сфери та ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця, що визначає напрями його професійного та особистісного розвитку.

Науково-теоретичні засади дослідження, його мета та інтегративний характер процесу відповідального проектування здобувачами освіти власного майбутнього зумовили необхідність аналізу професійної підготовки майбутніх фахівців на методологічному рівні. Зазначений рівень передбачає розгляд професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти через призму застосування комплексу наукових підходів, до складу якого входять такі:

- тезаурусний;
- системно-структурний;
- культурологічний;
- аксіологічний;
- акмеологічний;
- компетентнісний;
- особистісний;
- діяльнісний;
- синергетичний;
- деонтологічний.

Тезаурусний підхід (С. Сисоева й І. Соколова [58-59], М. Чурсін [64], Н. Якса [66] та ін.) розглядається сьогодні як «нова парадигма гуманітарного знання» та використовується як своєрідна методологічна

основа для здійснення в соціальному контексті аналізу суспільства й людини, що забезпечує зосередження уваги на активній ролі суб'єкта у формуванні соціокультурної реальності, а значить – й певного передбачення й моделювання власного майбутнього. Ключовим положенням цього підходу є підтвердження, що тезауруси є суб'єктивно організованими системами гуманітарного знання, які виконують важливу роль у процесі розуміння та когнітивного засвоєння понять [208].

Сутність і значення наукового тезаурусу обґрунтовано й розкрито в дослідженнях С. Сисоевої та І. Соколової [58-59]. Дослідниці вважають основними характеристиками тезаурусу системну цільність і процесуальну неперервність, що об'єднує загальний, особливий, індивідуальний та спеціально-предметний рівні в єдиній структурі. Це значить, що на загальному рівні тезаурус розглядається як цілеспрямована картина світу, репрезентована через поняття та зв'язки між ними (категоріальний рівень).

Особливий рівень охоплює тезауруси знань, що належать до певних наукових сфер. Вони функціонують як відкриті інформаційні бази, синтаксично детерміновані та семантично структуровані відповідно до специфічних відношень, усталених у певній галузі науки або актуальних для неї. На індивідуальному (особистісному) рівні тезаурус є сукупністю системних знань окремої особи або групи суб'єктів, які відображаються у свідомості та виконують їхнє когнітивне сприйняття реальності [58].

Застосування тезаурусного підходу відкриває широкі можливості для систематизації наукових понять, дозволяючи не лише впорядковувати їх у логічну складову, а й вибудовувати чітку ієрархічну структуру з визначенням суттєвих взаємозв'язків між її окремими елементами. Ця структуризація відбувається в межах певного термінологічного поля, що формується відповідно до конкретного дослідження. Використання тезаурусного підходу уможливлює

розроблення змістовного поняттєво-термінологічного апарату проблеми проєктування здобувачем освіти власного майбутнього. У результаті окреслено ключове поняття дослідження – «проєктування власного майбутнього» – що виконує центральну роль у цій науковій проблематиці. Окрім цього, тезаурусний підхід уможлиблює здійснення класифікації базових понять дослідження, а саме:

- поняття, що відображають загальний контекст проблеми проєктування особистістю майбутнього;
- поняття, що відображають аспект професійної підготовки майбутніх фахівців та її вплив на перебіг проєктування майбутнього;
- поняття, що відображають особистісний аспект проєктування майбутнього здобувачем вищої освіти.

Отже, застосування тезаурусного підходу не тільки впорядковує ключові поняття дослідження, а й уможлиблює глибше розуміння їхньої структури та взаємозв'язків. Своєю чергою це дає можливість отримати більш детальний аналіз і розширити як теоретичні, так і практичні аспекти проблеми проєктування здобувачем вищої освіти власного професійного майбутнього.

Сутність системно-структурного підходу як методологічної основи наукового дослідження розкрито С. Гончаренком та В. Кушніром [21-22], С. Сисоєвою та Т. Кристочук [61], В. Павловим [48], та іншими науковцями. Дослідники наголошують, що структурно-системний підхід у педагогіці вищої школи спрямований на розкриття цільності педагогічних явищ, ідентифікацію різних типів взаємозв'язків між їхніми елементами та об'єднання цих зв'язків у єдину теоретичну модель [23, с. 305]. Цей підхід служить фундаментом для розроблення методології психолого-педагогічних досліджень, визначення ключових цілей та цінностей освіти, аналізу основних тенденцій її розвитку з точки зору впливу на майбутнє людини. Крім того, структурно-системний підхід дозволяє виокремити інституційні складові освітньої сфери, дослідити

системовірні зв'язки між ними, а також оцінити чинників, які впливають на їхнє функціонування [46, с. 9].

У межах дослідження проблеми проектування здобувачем освіти власного професійного майбутнього системно-структурний підхід дозволяє розглянути професійну підготовку майбутніх фахівців як невід'ємну складову їхнього життя у сьогоденні та основу для моделювання майбутнього, що забезпечує узгодженість її ключових компонентів. Застосування системно-структурного підходу дозволяє представити проектування майбутнього як цілісну систему, що інтегрує мотиваційно-цільовий, інформаційно-когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивно-оцінювальний компоненти. У цьому контексті таке проектування розглядається як комплекс взаємопов'язаних елементів, що включає потреби й мотиви, цілі, мрії, адекватну самооцінку й розуміння своїх переваг та недоліків.

Окрім того системно-структурний підхід дає можливість всебічно аналізувати досліджувану проблему в кількох ключових аспектах. По-перше, як сукупність закономірностей, що використовують її параметри, критерії та рівні. По-друге, як процес формування особистості фахівця в єдиному освітньому просторі, що забезпечує його компетентність.

Сутність культурологічного підходу до вищої професійної освіти висвітлено у наукових розвідках В. Болгаріної [13], Г. Єльнікової [28], І. Зязюна, Н. Миропольської та Л. Хлебнікової [31] та інших дослідників. Науковці підкреслюють, що сутність культурологічного підходу стала визнаною особистістю найвищою цінністю, здатною втілювати культурні ідеї в педагогічній діяльності.

Цей підхід спрямований на орієнтацію здобувачів вищої освіти у сфері моральних, правових, естетичних і професійних цінностей, а також на індивідуалізований процес оволодіння культурою та створення її елементів у виховному середовищі сучасного й майбутнього.

Таким чином, цей підхід трансформує уявлення про освіту для

майбутнього, розширюючи її зміст поза межі суто інформаційного та пізнавального аспекту. Він долає вузьку наукову спрямованість, включаючи культурні та антропологічні виміри, і розглядає освіту як процес особистісного становлення професіонала, його успішного майбутнього. Це відбувається через розвиток структури культурної діяльності, збагачення особистого творчого досвіду, удосконалення культури спілкування та комунікації, а також підвищення рівня культури протягом навчання у закладі вищої освіти.

На думку І. Зязюна, застосування культурологічного підходу в процесі професійної підготовки фахівців має важливі наслідки, що безпосередньо впливають на перебіг їхньої особистості та професійної діяльності. Зокрема, цей підхід сприяє розвитку високого рівня професіоналізму, інтелігентності, соціальної зрілості, творчої активності. Саме ці характеристики відіграють визначальну роль у формуванні світогляду людини, її стилю життєдіяльності, соціальної поведінки, професійної продуктивності.

Науковець наголошує, що культура особистості виступає не лише показником професійної компетентності, а й потужним чинником, який стимулює творче саморозвиток майбутнього фахівця. Саме завдяки культурі особистості людина здатна не лише виконувати професійні обов'язки на високому рівні, а й постійно вдосконалюватися, адаптуватися до змінних умов сучасного суспільства та генерувати нові ідеї, що сприяють прогресу в тій чи іншій сфері діяльності. Таким чином, культурологічний підхід у професійній підготовці є запорукою формування гармонійної, всебічно розвиненої особистості, здатної до творчої самореалізації та ефективного функціонування в соціумі [30, с. 4].

Для ефективної реалізації культурологічного підходу до професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти необхідно дотримуватися кількох ключових вимог. Перш за все, важливою умовою

є дотримання принципу культуровідповідності, що передбачає врахування у змісті освітніх програм як національного, так і світового культурно-історичного досвіду. Це забезпечує формування у майбутніх фахівців широкого світогляду та розуміння особливостей перебігу процесів у різних соціокультурних контекстах, а також допомагає визначити своє місце у майбутньому громади, соціуму, країни.

Другою важливою вимогою є гуманітарна діалогічність, що розглядається як основа інтерсуб'єктного спілкування. Вона передбачає відкритий обмін думками, активну взаємодію між викладачами, здобувачами освіти та професійною спільнотою, що сприяє розвитку критичного мислення, емпатії та здатності до конструктивного вирішення професійних та життєвих завдань на певному етапі життя та в майбутньому.

Третя ключова вимога – інтегративність діяльності, що полягає у забезпеченні широкого спектру можливостей для участі здобувача освіти в різних видах діяльності – освітній, науково-дослідній, організаційній, громадській, мистецькій, волонтерській тощо. Завдяки цьому відбувається синтез і систематизація комплексних даних про себе, свої можливості й здатності, що дозволяє майбутнім фахівцям розглядати професійні та побутові питання з міждисциплінарної точки зору та приймати зважені, відповідальні рішення.

Реалізація аксіологічного підходу до професійної підготовки здобувачів вищої освіти детермінована зміцненням аксіологічно-культурологічної складової будь-якої професійної діяльності, що виступає в якості орієнтирів професійної поведінки майбутнього фахівця. Застосування зазначеного вище підходу до аналізу проблеми професійної підготовки фахівців, який розглядається у працях В. Андрущенка [5], Г. Васяновича [15], Л. Демідська [24], В. Крижка та І. Мамаєвої [38], Т. Садова [55], Л. Хомич [1] та інших науковців, базується на ключових принципах педагогічної аксіології.

Ця галузь освітніх досліджень спрямована на аналіз педагогічних ідей, концепцій та теорій крізь призму їхньої відповідності або невідповідності актуальним потребам особистості та суспільства. Основна увага в такому підході приділяється вивченню освітніх цінностей та їх ролі у формуванні й постійному розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців.

Питання реалізації аксіологічного підходу в системі професійної вищої освіти активно досліджують такі вчені, як О. Камінська [33], І. Кузнєцова [40], Л. Хомич [1] та інші. Зазначені науковці пропонують різні трактування цього підходу, підкреслюючи його значення для сучасного освітнього процесу.

Зокрема, аксіологічний підхід розглядається як:

- філософсько-педагогічна стратегія, що визначає основні напрями розвитку професійної освіти, оптимальні шляхи вдосконалення освітнього процесу та ефективного використання педагогічних ресурсів для особистісного зростання майбутніх фахівців (у цьому контексті особливу роль відіграє принцип функціонального значення або цінності освітніх знань і навичок для майбутньої професійної діяльності)[37, с. 213];

- зв'язок між теорією та практикою, який дає змогу аналізувати різні явища та процеси з точки зору їхньої здатності задовольняти суспільні потреби, а також сприяти подальшій гуманізації соціуму (завдяки такому підходу освіта набуває не лише професійного, а й морального виміру, формуючи у здобувачів освіти здатність критично мислити та приймати відповідальні рішення, що є надзвичайно значущим для проєктування власного майбутнього);

- формування системи загальнолюдських і професійних цінностей, що визначають ставлення здобувачів освіти до навколишнього світу, їхньої професійної діяльності та власної особистості, формують загальні орієнтири для проєктування образу майбутнього (завдяки

цьому підходу відбувається не лише передача знань, а й виховання особистості, яка усвідомлює свою роль у суспільстві та професійному середовищі, здатна діяти відповідально та етично).

Таким чином, аксіологічний підхід у професійній підготовці майбутніх фахівців спрямований на інтеграцію теоретичних знань із практичними навичками, виховання моральних цінностей та створення освітнього середовища, що сприяє всебічному розвитку особистості. Його впровадження забезпечує формування гармонійного балансу між професійною компетентністю, етичними нормами та соціальною відповідальністю, що є важливим чинником проектування особистісного свого майбутнього. Таким чином, аксіологічний підхід дав можливість розглядати професійну підготовку майбутніх фахівців як процес, спрямований на засвоєння ними професійних цінностей, що уможливорює визначення їх ієрархічної системи у проєктованому ними майбутньому.

Проблему проектування здобувачем освіти власного професійного майбутнього слід досліджувати з позиції реалізації компетентнісного підходу, що відображає інтегральний прояв професіоналізму, який конкретизується в здатності особи як системі знань, умінь, готовності до професійної діяльності.

Компетентісний підхід розглядається як один з інструментів удосконалення освіти, обумовлений запитом суспільства (Г. Бєленька [9], В. Бобрицька [10], М. Головань [20], І. Драч [25], О. Дубасенюк та О. Вознюк [26], С. Сисоєва [59], О. Щербак [65] та ін.). Науковці розглядають професійну компетентність як інтегральне утворення, що складається з комплексу специфічних компетентностей (наприклад, фінансової, інноваційної, технологічної, цифрової, комунікативної, інформаційно-комунікаційної, оцінювальної тощо).

Отже, формування компетентності відбувається шляхом набуття під час професійної підготовки у закладах вищої освіти та неперервної

освіти суми компетентностей, що є комбінацією характеристик, які відносяться до знань та їх застосування, умінь, навичок, здібностей, цінностей й особистих якостей і дозволяють забезпечити ефективну професійну діяльність у майбутньому.

Акмеологічний підхід спрямовує діяльність майбутнього фахівця на досягнення ним особистісної та професійної самореалізації, акцентуючи увагу на творчому зростанні, самоактуалізації та досягненні вершин професійного розвитку. Цей підхід орієнтує учасників освітнього процесу на встановлення і досягнення конкретних цілей, що сприяють гармонійному розвитку особистості та досягненню високого рівня професійної майстерності у майбутній фаховій діяльності [26, с. 132].

Як зазначають В. Антонов [6-7], В. Гладкова та С. Пожарський [17], С. Пальчевський [49], ключовими завданнями акмеології у сфері професійної освіти є:

- визначення умов і чинників, що сприяють досягненню фахівцем найвищого рівня професіоналізму та особистісного становлення, допомагаючи йому реалізувати власний потенціал і досягти професійних вершин;
- розроблення акмеологічних технологій розвитку особистості, що містять у собі методики самовдосконалення, підвищення професійної компетентності та ефективне використання внутрішніх ресурсів для кар'єрного зростання у майбутньому;
- формування критеріїв та еталонів професіоналізму, що дозволяють об'єктивно оцінювати рівень майстерності фахівця та визначати шляхи його подальшого розвитку;
- створення акмеологічних моделей професіоналізму та особистості фахівця, які описують оптимальні шляхи розвитку особистісних і професійних якостей, необхідних для досягнення високих результатів у професійній діяльності.

Таким чином, акмеологічний підхід у професійній освіті сприяє не

лише набуттю необхідних знань і навичок, а й стимулює особистісне зростання, мотивацію до самовдосконалення та прагнення досягти найвищого рівня професійної компетентності, що є вкрай важливим у проєктуванні здобувачем освіти власного майбутнього. Цей підхід розглядає особливості плідної діяльності майбутнього фахівця, де основним критерієм стає його професіоналізм, отже цей підхід дає можливість дослідити чинники, умови, критерії якості професійної підготовки фахівця як своєрідної бази його успішного професійного майбутнього.

Синергетичний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти базується на ключових принципах синергетики – міждисциплінарної галузі наукового знання, яка досліджує загальні закономірності самоорганізації та розвитку відкритих структур у відкритих системах [39, с. 158]. Цей підхід спирається на теорію самоорганізації як складних, так і простих систем, що є характерною ознакою постнекласичного етапу розвитку науки. Саме в межах цього етапу формується нова наукова парадигма, яка розширює уявлення про механізми ефективної професійної діяльності, розвитку та адаптації фахівця до сучасних викликів [44, с. 100].

Синергетичний підхід сприяє розумінню майбутніми фахівцями процесів динамічного розвитку суспільства, взаємодії та самоорганізації особистості молодого фахівця у професійній діяльності, що дозволяє ефективно реагувати на зміни в оточуючому середовищі та дотримуватися гнучкості у проєктуванні майбутнього.

Синергетичний підхід детально розглянуто в дослідженнях О. Вознюка [16], Г. Єльнікової [28], В. Кременя [36], В. Лутая [44], В. Рибалко [54], О. Чалого [63] та інших науковців. Дослідники наголошують, що значення синергетики в освіті полягає передусім у розумінні процесів самоорганізації та впорядкування, які відбуваються

у відкритих системах, зокрема в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

Крім того, синергетичний підхід забезпечує можливість інтеграції знань із різних дисциплін, сприяє глибшому аналізу міжпредметних зв'язків та створює умови для ефективної організації освітнього процесу. Однією з ключових переваг цього підходу є його відповідність фундаментальним принципам дидактики, зокрема науковості, системності, а також гармонійній єдності конкретного й абстрактного [63, с. 158-175]. Завдяки цьому синергетичний підхід дозволяє формувати у майбутніх фахівців здатність до комплексного мислення, адаптації до змінних умов освітнього середовища та ефективного управління своїм майбутнім.

Синергетичний підхід акцентує увагу на тому, що нерівноважність і нестабільність є природними характеристиками відкритих нелінійних систем. Процес розвитку цих систем є багатоваріантним і невизначеним, оскільки залежить від великої кількості чинників та умов, що на них впливають. Важливо розуміти, що будь-яку систему неможливо жорстко спрямувати в певне русло або примусово нав'язати їй конкретний спосіб функціонування. Однак можна виявити потенційні шляхи розвитку, що вже закладені в наявних умовах, і сприяти реалізації одного з них. При цьому синергетичний підхід орієнтується не на традиційне кібернетичне (управлінське) регулювання, а на саморегульований процес, де навіть незначні впливи можуть стати визначальними, якщо вони узгоджуються з природною динамікою розвитку системи [27, с. 500].

Науковці відзначають, що нестабільність, хаос і неврівноваженість не є лише руйнівними чинниками, а, навпаки, виступають необхідним етапом еволюції системи. Саме в умовах нестійкості зароджуються нові, складніші та більш організовані структури, що сприяє удосконаленню освітнього процесу та свідомому проєктуванню здобувачем освіти

власного майбутнього в умовах постійних змін [16].

Згідно з основними принципами синергетики, людина має бути відкритою до постійної взаємодії з навколишнім середовищем, що сприяє обміну інформацією, знаннями та енергією. Діяльність особистості здобувача освіти має ґрунтуватися на активній енергетичній основі, що має прояв через прагнення суб'єктів взаємодії до самовдосконалення та самоорганізації. Важливим аспектом є також свобода вибору майбутнім фахівцем напрямів розвитку, що здійснюється свідомо, без зовнішнього тиску або примусу. Окрім цього, система взаємин, у якій перебуває людина, повинна мати так званий «енергетичний» вихід, тобто забезпечувати емоційне задоволення від позитивних змін та реалізованих ініціатив. Головна мета такої системи – створення умов для саморозвитку, формування ціннісних орієнтацій і набуття необхідних компетентностей.

Застосування синергетичного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців дозволяє розглядати цей процес як відкриту систему, що характеризується нелінійністю та багатоваріантністю розвитку. Вона перебуває у стані постійних змін, піддається флуктуаціям, що робить її динамічною та адаптивною. Такий підхід також сприяє перегляду змісту освітніх програм, акцентуючи увагу на міждисциплінарному підході до навчальних курсів. Це, у свою чергу, дає змогу здобувачам освіти глибше усвідомити мінливість, нестабільність і багатовимірність майбутньої професійної діяльності, що є ключовим фактором їхнього ефективного професійного розвитку.

Теоретико-методологічні засади особистісного підходу в професійній освіті ґрунтовно у наукових працях В. Андрущенка та В. Лугового [47], І. Беґа та Є. Шалімової [11], С. Подмазіна [51], В. Семиченко [57] та інших дослідників. Науковці визначають сутність цього підходу через створення сприятливих умов для повного розкриття й розвитку індивідуальних можливостей кожного учасника освітнього

процесу. Головними аспектами цього підходу є:

- орієнтація на потреби та інтереси особистості;
- визнання пріоритету індивідуальності кожного здобувача освіти;
- партнерська взаємодія між викладачами та здобувачами;
- формування педагогічних відносин, заснованих на відкритості, довірі та взаєморозумінні;
- створення ситуацій вибору, що передбачають відповідальність за прийняті рішення;
- адаптація методик навчання до особистісних особливостей і можливостей здобувачів освіти;
- стимулювання особистісного зростання для успішного проєктування та здійснення власного майбутнього;
- заохочення до саморозвитку та постійного вдосконалення.

Особистісний підхід враховує особливості сприйняття й інтерпретації навколишнього світу кожним здобувачем освіти. Він реалізується через ставлення до майбутнього фахівця як до соціокультурної особистості, що розвивається у взаємодії із соціокультурним простором. Важливим аспектом цього підходу є проєктування цілісних освітніх моделей, у межах яких викладач виконує роль фасилітатора, допомагаючи здобувачам ефективно й творчо засвоювати навчальний матеріал, розвивати критичне мислення та формувати власну систему знань [36, с. 36-38].

Описаний вище підхід підкреслює важливість морального аспекту у професійній підготовці фахівця, оскільки її кінцевим результатом є формування особистості, яка досягла високого рівня соціального розвитку та самосвідомості, здатна самотійно й відповідально проєктувати власне майбутнє.

Це дає їй змогу усвідомлено обирати серед культурних цінностей ті, що мають для неї особистісне значення, діяти відповідно до них самотійно, а також свідомо та відповідально здійснювати

саморегуляцію своєї поведінки та професійної діяльності. Окрім того особистісний підхід застосовується для аналізу процесу становлення та розвитку ключових особистісних якостей майбутнього фахівця. Він враховує його індивідуальний досвід, потреби, мотиви, здібності, рівень активності, інтелектуальні характеристики, а також індивідуально-психологічні та функціональні особливості. Крім того, цей підхід визначає професійні орієнтири майбутнього фахівця, акцентуючи увагу на формуванні його внутрішньої мотивації до оволодіння професійними навичками та вміннями, необхідними для продуктивної професійної діяльності у майбутньому.

Зазначене вище унеможливорює розгляд досліджуваної проблеми поза контекстом діяльнісного підходу, що забезпечує аналіз функціонально-компонентного складу будь-якої професійної діяльності в контексті співвідносності її елементів із результатами професійної підготовки у закладі вищої освіти.

Діяльнісний підхід ґрунтовно у наукових розвідках Т. Лазарєва та Д. Коваленко [42], В. Семиченко [57] та інших науковців. В основі діяльнісного підходу лежить принцип особистісної діяльності, згідно з яким діяльність розглядається як активна взаємодія людини з навколишнім світом. У цьому процесі особистість виступає як суб'єкт, що цілеспрямовано впливає на об'єкти своєї діяльності, задовольняючи власні потреби та реалізуючи свій потенціал [42].

Діяльність майбутнього фахівця виконує ключову роль у його професійному й особистісному розвитку, оскільки саме через неї зовнішні впливи трансформуються у внутрішні особистісні новоутворення. Це визначає необхідність застосування в системі професійної підготовки таких освітніх технологій, які не лише передають знання, а й формують у здобувачів освіти ефективні способи дій, сприяючи розвитку їхньої професійної компетентності та здатності до самостійного вирішення практичних завдань.

Вирішення проблеми проєктування здобувачами вищої освіти власного професійного майбутнього неможливе без розкриття сутності й значення деонтологічного підходу. Зазначений підхід із достатньою повнотою розроблено у наукових працях В. Артемова [8], М. Васильєвої [14], Л. Задорожної-Княгницької [29], Л. Хоружої [62]. Дослідники наголошують на тому, що деонтологічний підхід є компонентом професійної підготовки майбутніх фахівців, оскільки він розкриває діалектичну єдність знань і практичних умінь нормативного характеру. Сутність цього підходу полягає в системному, цілеспрямованому та керованому процесі формування готовності майбутнього фахівця до здійснення нормативної, а також належної поведінки в різноманітних ситуаціях професійної діяльності.

Деонтологічний підхід виконує функцію орієнтування при визначенні основних вимог до змістового мінімуму підготовки кожного здобувача освіти відповідно до специфіки обраної ним професії. Застосування такого підходу вимагає наповнення освітнього процесу відповідним змістом на рівнях розроблення освітніх програм та навчальних планів, робочих навчальних програм, спеціалізованих навчальних посібників, науково-методичних рекомендацій та інших матеріалів, які сприяють якісному засвоєнню знань. Крім того, цей підхід забезпечує ефективну реалізацію передбаченого змісту деонтологічної підготовки в межах загальної професійної освіти, що, своєю чергою сприяє формуванню висококваліфікованих і відповідних фахівців.

Саме деонтологічний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців актуалізує відповідальне ставлення здобувачів освіти до своєї майбутньої професійної діяльності, своєю чергою зазначене обумовлює аналіз категорії «відповідальність» у понятійному полі проєктування здобувачем вищої освіти власного професійного майбутнього.

Проблему моральної відповідальності, виходячи з різних її аспектів та на основі застосування різних наукових підходів, ґрунтовно

досліджено Н. Головка. Питання соціальної відповідальності особистості стали предметом наукових пошуків А. Колот, який детально аналізував особливості цього явища в суспільному контексті. Окремі аспекти відповідальності, зокрема професійної, досліджували й інші науковці. Так, відповідальність майбутніх практичних психологів як наукову проблему аналізував І. Тимощук. Глибоким осмисленням проблем моральної відповідальності педагога характеризуються праці Г. Васяновича, який розглядає ці питання через призму педагогічної етики. Науковець приділяє значну увагу морально-правовим аспектам відповідальності вчителя, досліджуючи їх на теоретичному та методологічному рівнях. Особливу увагу Г. Васянович приділяє обґрунтуванню важлості морально-правової відповідальності педагога в освітньому процесі.

Значне місце у дослідженнях вітчизняних науковців приділяється питанням єдності соціальної та професійної відповідальності. Зокрема Г. Романюк наголошує на їх нерозривній взаємозалежності та важливості для формування особистості майбутнього фахівця. Особливу увагу вчені приділяють співвідношенню свободи та відповідальності особи. Ця проблема стала центральною у наукових працях Е. Рудковського та М. Левківського, які розглядали її з різних методологічних підходів та у площині різних філософських концепцій. Вагомий внесок у дослідження психологічних аспектів розвитку відповідної поведінки особистості здійснив М. Савчин. У своїх роботах він детально аналізує механізми формування відповідальності, акцентуючи увагу на внутрішніх мотиваційних факторах, соціальних впливах та особистісних характеристиках, які сприяють розвитку цієї якості.

Соціально-психологічні аспекти відповідальності в професійній діяльності фахівця стали предметом дослідження таких учених, як С. Баранова, А. Ореховський та О. Слободський. Висновки науковців

стосуються специфіки проявів відповідальності в різних професійних сферах, а також особливостей її впливу на ефективність праці та професійний розвиток особистості.

Значущими є результати наукових досліджень М. Сметанського, Л. Татомир та В. Тернопільської у сфері формування соціальної відповідальності педагога. Науковцями проаналізовано та всебічно обґрунтовано чинники, що впливають на розвиток відповідного ставлення педагогів до їх професійної діяльності, а також розроблено підходи до виховання цієї якості у здобувачів вищої педагогічної освіти.

У своїх дослідженнях, присвячених етиці технологічної цивілізації Г. Йонас пропонує власне трактування принципу відповідальності, намагаючись розкрити його сутність у контексті сучасного науково-технічного прогресу та його вплив на людство [32]. Його концепція акцентує увагу на тому, що відповідальність у світі, де стрімкими темпами розвиваються технології, набуває особливого значення, стосується не лише добробуту окремої особистості, а й майбутнього цивілізації загалом.

Специфічні аспекти проблеми відповідальності в межах філософії техніки аналізує А. Платонова. У наукових розвідках дослідниці розкрито, яким чином технологічні зміни впливають на усвідомлення людиною відповідальності, а також як формуються моральні та етичні критерії оцінки діяльності у сфері технічних інновацій.

Крізь призму аналізу вітчизняної та зарубіжної наукової літератури здійснює аналіз психологічних аспектів проблеми відповідальності О. Костенко [35]. Дослідник порівнює підходи різних науковців до визначення категорії відповідальності, вивчає його зв'язок із психологічними особливостями особистості, а також із соціальними чинниками, які впливають на відповідну поведінку індивіда.

Питання об'єктивності оцінки особистісної відповідальності є предметом наукових досліджень Т. Алексєєнко. Вона наголошує, що цей

процес обумовлюється як історично досягнутим рівнем відповідальної поведінки в конкретному суспільстві, так і суб'єктивними можливостями особистості. На думку дослідниці, у цивілізованому суспільстві існує закономірність: чим ширшими є повноваження людини та її реальні можливості впливу на порушення, тим вищий є рівень її відповідальності [2]. Такий підхід підкреслює взаємозв'язок між свободою дій та моральним обов'язком особистості, що є надзвичайно вагомим у сучасних умовах розвитку суспільства.

Аналіз наукових праць зазначених вище дослідників обумовив висновок про неоднозначність трактування цієї категорії. Зокрема Г. Васянович розглядає відповідальність як особистісну якість, суть якої полягає в усвідомленні моральної по-треби виконання соціальних норм (у тому числі особистісних), здатність індивіда вільно сприйняти справедливую оцінку скоєних вчинків, давати своїм діям оцінку з позицій гуманності, чистої совісті [15, с. 135].

М. Васильєва потрактовує категорію «відповідальність» як стійке особистісне утворення, здатність контролювати свою поведінку відповідно до прийнятих у суспільстві, колективі, професійній групі соціальних, моральних і правових норм, вимог, професійного обов'язку [14, с. 108].

М. Савчин розглядає відповідальність як інтегральну якість, що визначає поведінку і діяльність людини, передусім на основі усвідомленості, прийняття нею об'єктивного факту залежності життєдіяльності індивіда від суспільних цілей та цінностей [56, с. 89].

Узагальнення поглядів вітчизняних науковців на сутність відповідальності уможливили висновок про те, що професійна відповідальність являє собою здатність здійснювати професійну діяльність, дотримуючись морально-правових вимог.

Вирішення проблеми відповідального проєктування здобувачем освіти власного майбутнього неможливе поза розглядом видів

відповідальності, якими є правова, моральна, соціальна та професійна. Розглянемо їх більш детально.

Правова відповідальність являє собою складний і багатогранний феномен, який передбачає сувору відповідність діяльності, вчинків та загальної поведінки особистості встановленим у суспільстві нормам права. Ці норми закріплені в Конституції, чинному законодавстві, а також у різних нормативно-правових актах, що регулюють суспільні відносини. Правова відповідальність не лише визначає межі допустимої поведінки громадян, а й вимагає від кожного індивіда дотримання законодавчих приписів, а в разі їх порушення – готовності відповідати за це. Разом із тим правова відповідальність не обмежується лише дотриманням норм закону. Вона також передбачає розвинену правову свідомість і високий рівень правової культури особистості. Це означає, що людина не лише знає свої права та обов'язки, а й свідомо дотримується законодавчих норм, розуміє їхню важливість для забезпечення стабільності суспільного життя та загального добробуту.

На відміну від правової моральна відповідальність базується на етичних принципах, традиціях і культурних нормах, що сформувалися в суспільстві протягом історичного розвитку. Вона передбачає відповідність діяльності, вчинків і загальної поведінки людини прийнятим звичаям, моральним нормам та правилам, що регулюють взаємовідносини між людьми. Моральні норми є гнучкішими і регулюються переважно традиціями громади, загальноприйнятими уявленнями про добро і зло, справедливість і чесність. Важливим чинником моральної відповідальності є совість людини, яка визначає правильність чи хибність її вчинків.

Формування моральної відповідальності майбутнього фахівця є складним і багаторівневим процесом, який залежить від усвідомлення особистістю своїх прав та обов'язків, а також від характеру соціальних зв'язків, у яких вона перебуває. Велике значення мають виховання,

рівень освіти, соціальне середовище та індивідуальні особливості людини. Таким чином, моральна відповідальність є результатом не лише зовнішніх вимог суспільства, а й глибокого внутрішнього переконання людини діяти згідно з принципами честі, справедливості та добропорядності.

Соціальна відповідальність полягає у свідомому й бездоганному виконанні людиною дій і обов'язків, що входять до структури її соціальної компетентності та її громадських обов'язків. Зміст і структура соціальної відповідальності визначається як соціальним статусом людини, так і тими соціальними наслідками її суспільної діяльності, які можуть впливати на життя й добробут інших людей, на їх соціально-психологічне самопочуття.

Професійна відповідальність полягає у сприйнятті людиною своєї професії та професійної діяльності як однієї з найважливіших життєвих цінностей, в усвідомленні її важливої суспільної значущості. Отже, виходячи з цього актуальним є посилення суспільних вимог до якості виконання професійної діяльності, постійного поповнення і оновлення професійних і суміжних знань, вдосконалення набутих навичок, чіткого дотримання норм і вимог загальної і професійної культури.

Соціальна відповідальність виявляється у свідомому, ретельному та бездоганному виконанні особою своїх суспільних функцій, обов'язків і ролей. Вона охоплює як індивідуальну поведінку людини в межах соціальних груп і спільнот, так і її внесок у загальний добробут суспільства. Ця відповідальність нерозривно пов'язана з рівнем соціальної компетентності людини, її здатністю діяти згідно з моральними та етичними нормами, а також з виконанням громадських обов'язків. Зміст і структура соціальної відповідальності формуються під впливом двох основних чинників: соціального статусу особистості (ролі в суспільстві, професійної діяльності, рівня освіти, громадянської

активності та інших характеристик, що визначають місце людини у соціальній ієрархії) та соціальних наслідків її діяльності.

Таким чином, соціальна відповідальність кожного громадянина є ключовою умовою гармонійного розвитку суспільства, адже вона забезпечує справедливий розподіл обов'язків, підтримання порядку, дотримання норм взаємодії між людьми та сприяє загальному добробуту.

Професійна відповідальність є більш вузьким поняттям, ніж відповідальність соціальна. Ця поняття характеризує ставлення фахівця до своєї трудової діяльності. Вона охоплює не тільки сумління виконання людиною посадових обов'язків, а й глибоке усвідомлення важливості власної роботи, відповідальність перед суспільством, колегами, керівництвом і тими, хто користується результатами її діяльності. Здобувач вищої освіти із високим рівнем професійної відповідальності розглядає свою майбутню роботу як важливу складову життя, а професійну діяльність сприймає як одну з ключових цінностей. Це проявляється не лише у готовності дотримуватися загальноприйнятих стандартів і норм, а й у постійному прагненні до розвитку, вдосконаленні своїх знань і навичок, підвищенні кваліфікації та прагненні до особистісного зростання.

У сучасних умовах, коли вимоги до рівня професійної компетентності постійно зростають, особливо важливим стає прагнення фахівця до розвитку у своїй сфері діяльності. Це передбачає:

- постійне навчання та оновлення знань, адже науково-технічний прогрес і соціальні зміни вимагають безперервного вдосконалення комплексу компетентностей;
- удосконалення професійних навичок, що сприяє підвищенню ефективності та якості роботи;
- дотримання норм загальної та професійної етики й деонтології, що формує довіру між колегами, роботодавцями та суспільством.

З огляду на зазначене вище можна сформулювати такий висновок: як соціальна, так і професійна відповідальність мають значний вплив на особистісний розвиток, а відтак і на перебіг процесу проектування здобувачем освіти власного майбутнього, визначаючи рівень самореалізації, продуктивність роботи та внесок у загальний прогрес суспільства.

Отже, професійна відповідальність є ключовою характеристикою фахівця будь-якої галузі. Однак, як складне й суперечливе явище, відповідальність розглядається в індивідуальному й суспільному вимірах, відіграючи важливу роль у забезпеченні стабільності та функціонування як окремої особистості, так і суспільства у цілому.

Формування та розвиток відповідальності у здобувачів освіти, а також виховання в них особистого почуття відповідальності вимагає дотримання трьох важливих умов, а саме.

1) Сам майбутній фахівець має глибоко усвідомлювати свою професійну відповідальність. Як вже зазначалося вище, професійна відповідальність являє собою складне явище, що охоплює не лише професійну компетентність і психологічну налаштованість на якісну професійну діяльність, а й постійне самонавчання, самовиховання та самовдосконалення. Фахівець має прагнути до підвищення рівня своєї професійної майстерності, загальної та професійної культури. Окрім того, його відповідальність передбачає сформований комплекс відповідних морально-вольових якостей, зокрема чесність, дотримання етичних принципів, переконаність і відданість своєму суспільному обов'язку.

2) Науково-педагогічні працівники закладу вищої освіти, які забезпечують викладання навчальних дисциплін загального та професійного циклу мають самі демонструвати відданість справі, здійснювати переконливий педагогічний вплив на здобувачів освіти. Це передбачає наявність у них розвиненої емпатії, уміння застосовувати

ефективні методи та прийоми, що сприяють формуванню у майбутніх фахівців почуття відповідальності за власні слова, рішення, вчинки та поведінку. Викладач має переконливо донести, що саме відповідальність є ключовою передумовою успішної самореалізації, досягнення життєвих цілей та особистого щастя.

3) У закладі вищої освіти серед усіх учасників освітнього процесу має панувати атмосфера відповідальності. Здобувачі освіти мають бачити, що навчальний заклад функціонує на засадах відповідального ставлення до своєї місії. Якщо ж вони бачать занедбане приміщення, стикаються з несприятливими умовами в аудиторіях чи байдужістю викладачів, це може викликати в них негативне сприйняття не лише самого навчання, а й понять відповідальності та норм професійної поведінки у цілому. Адже суперечність між задекларованими високими стандартами та реальним станом справ підриває довіру й заважає вихованню відповідальності у майбутніх фахівців.

Вирішення проблеми формування й розвитку у здобувачів освіти відповідального ставлення до свого майбутнього пов'язане з урахуванням особливостей професійної підготовки фахівців у закладі вищої освіти, а саме:

- не існує «усередненого» фахівця, а тому здійснення професійної підготовки здобувачів освіти потребує дотримання певної моделі фахівця відповідно вимог майбутньої професії;
- здобувачами освіти стають особи, які вже мають певний рівень загальних знань, культурою та в яких вже наявна власна системою життєвих цінностей і цілей;
- більшість здобувачів освіти перебувають у непростому віковому періоді, коли вони вже вважають себе дорослими, проте залишаються вразливими до зовнішніх впливів [Пономарьов].

Зазначені вище особливості відкривають перед викладачами вищої школи можливість не лише надавати професійні знання та виховувати

відповідальність, а й формувати у здобувачів освіти усвідомлення важливості відповідального ставлення до себе, свого життя та навчання. Це, своєю чергою, сприяє успішному опануванню знань, необхідних для майбутньої професійної діяльності та відповідальної поведінки.

Проблему відповідальності майбутнього фахівця варто розглядати у двох вимірах: перед ким він несе відповідальність і за що саме відповідає. Перший аспект стосується відповідальності майбутнього фахівця перед самим собою (таким чином здобувач освіти виступає одночасно і суб'єктом, і об'єктом відповідальності), перед своєю майбутньою сім'єю, суспільством та природою.

Другий аспект визначає сфери відповідальності майбутнього фахівця, що конкретизує риси його професійного майбутнього. Тобто цей аспект визначає відповідальність здобувача освіти за:

- особистісний і професійний розвиток, розкриття та реалізацію власного потенціалу та творчих здібностей;
- ефективне використання можливостей, які надає вища освіта та соціокультурне середовище закладу вищої освіти;
- формування загальної та професійної культури;
- свідомий вибір і втілення життєвої стратегії, яка відповідає інтересам, прагненням та природним здібностям майбутнього фахівця;
- стан власного здоров'я та усвідомлення його значення як основи успішного життя, діяльності та досягнення поставлених цілей.

Для того, щоб вибудувати та реалізувати життєву стратегію, яка сприятиме саморозвитку і особистісній самореалізації, здобувач освіти має усвідомлювати, що незначних деталей у цьому процесі не існує. Відповідальність перед самим собою виступає надійним захистом від негідних вчинків і згубних звичок, а також слугує своєрідним компасом, який допомагає орієнтуватися у складному й непередбачуваному життєвому просторі.

Аналіз актуальних наукових джерел проблеми відповідального

проектування здобувачем освіти власного майбутнього уможливив висновок про те, що відповідальність перед самим собою у поєднанні з відповідальністю перед суспільством є базою в ієрархії формування його відповідального ставлення до проектування майбутнього. Відповідальність майбутнього фахівця перед суспільством є результатом його соціалізації та виступає вагомим мотиватором професійної освіти.

Інші суттєві сфери формування відповідальності представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Сфери відповідальності майбутнього фахівця

Сфера відповідальності	Сутність відповідальності
Перед майбутньою родиною	– створення міцної сім'ї, заснованої на любові, взаємній повазі, довірі та спільних життєвих цілях і цінностях, які ведуть до щастя та гармонії; – забезпечення сім'ї гідним рівнем добробуту, раціональне задоволення її потреб, а також формування культури споживання та вміння розумно обмежувати свої бажання; – підтримання атмосфери довіри, сприятливого психологічного клімату та заохочення прагнення завжди допомагати одне одному; – утвердження високих моральних і духовних цінностей, чесності, доброзичливості та усвідомлення кожним членом сім'ї своїх обов'язків перед суспільством.

Перед суспільством	– дотримання правових і моральних норм у своїх вчинках, поведінці, спільній діяльності та спілкуванні з іншими людьми; – сумлінна праця в обраній сфері відповідно до здобутого у закладі вищої освіти фаху та професій-
-----------------------	---

Продовження табл. 1

	йної кваліфікації; – активна громадянська позиція, повага до Конституції та законів України, нетерпимість до їх порушень; – внесок у соціально-економічний і культурний розвиток країни; – підтримка демократичних процесів, сприяння розвитку громадянського суспільства та утвердження правової держави.
Перед природою	– рівень екологічної свідомості здобувача освіти, його знання та дотримання законів природи у майбутній професійній діяльності, а також нетерпимість до будь-яких дій, що завдають шкоди навколишньому середовищу; – бережливе ставлення до довкілля та прагнення досягти гармонії у взаємодії «людина – суспільство – природа – техносфера» як єдиного шляху запобігання глобальній екологічній катастрофі; – активна протидія забрудненню навколишнього середовища, розроблення та упровадження

	ресурсозберігальних і природооощадних технологій, включно з безпечною утилізацією відпрацьованих матеріалів і виробів; – формування екологічної свідомості в майбутній сім'ї та серед колег, а також участь у громадських ініціативах, спрямованих на захист і збереження природи.
--	---

Відповідальність майбутнього фахівця визначається його громадянською місією, глибоким усвідомленням свого соціального призначення, розумінням суспільної значущості його професії та діяльності. Відповідальність спонукає до постійного вдосконалення методів, підходів і способів передачі знань, розвитку навичок та умінь, необхідних здобувачам освіти для успішного засвоєння матеріалу й формування їх як професіоналів і особистостей.

Таким чином результати здійсненого дослідження уможливлюють формування таких висновків:

1) суспільні та військові виклики, на які змушена відповідати Україна, обумовлюють істотне підвищення відповідальності кожного громадянина;

2) досягнення високого рівня відповідальності майбутнього фахівця забезпечує успішне функціонування й поступ суспільства;

3) формування відповідальності та прищеплення здобувачам освіти істотною мірою відбувається у межах професійної підготовки у закладі вищої освіти і являє собою результат цілеспрямованого системного педагогічного впливу;

4) вирішення проблеми відповідального проєктування здобувачем освіти свого професійного майбутнього обумовлює формування усієї системи відповідальності: перед самим собою, перед родиною, суспільством і природою.

Список використаних джерел:

1. Аксіологічний підхід – основа формування цілісної особистості майбутнього вчителя: монографія / за заг. ред. Л. О. Хомич. Київ ; Ніжин, 2020. 143 с.
2. Алексеєнко Т. Ф. Відповідальність особистості. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук. України; головний ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 106-10
3. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу. Київ, 2005. 498 с.
4. Андрущенко В. П. Освіта України у світлі суспільних проблем і суперечностей. *Наукові праці МАУП* / гол. ред. М. Ф. Головатий. Київ, 2003. Вип. 5. Актуальні питання політології. 168 с.
5. Андрущенко В. П. Ціннісний дискурс в освіті. *Вісник Житомирського державного університету*. 2006. № 1. С. 3-10.
6. Антонов В. М. Гармонійна акме-особистість: монографія. Київ, 2015. 384 с.
7. Антонов В. М. Прикладна та професійна акмеологія : монографія. Київ, 2015. 351 с.
8. Артемов В. Ю. Теоретичні та методичні основи формування деонтологічної компетентності фахівців із організації захисту інформації з обмеженим доступом : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2015. 489 с.
9. Беленька Г. В. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності вихователів дошкільних навчальних закладів в умовах ступеневої підготовки : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Київ, 2012. 38 с.
10. Бобрицька В. І. Компетентнісний підхід у проектуванні науково-дослідницької роботи студентів магістратури. *Вища освіта України. Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології* : теорет. та наук.-метод. часоп. 2012. № 3 (46). С. 46–54.
11. Бех В. П., Шалімова Є. О. Функціональна модель особистості: пошуки полікультурних детермінант поведінки : монографія. Київ, 2009. 255 с.
12. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ, 1998. 204 с.
13. Болгаріна В. С. Культурологічний підхід до управління школою: навч. посіб. Харків, 2006. 156 с.

14. Васильєва М. П. Теорія педагогічної деонтології. Харків, 2003. 216 с.
15. Васянович Г. П. Педагогічна етика: навчально-методичний посібник. Львів: Норма, 2005. 344 с.
16. Вознюк О. В. Розвиток вітчизняної педагогічної думки: синергетичний підхід : монографія. Житомир, 2009. 184 с.
17. Гладкова В. М., Пожарський С. Д. Основи акмеології : підруч. Львів, 2007. 324 с.
18. Глосарій основних термінів із навчання та підготовки кадрів для роботи / под. ред. Д. Розас, В. Корбанезе. Турин, 2006. 74 с.
19. Глосарій основних термінів професійної освіти / упоряд. Т. М. Десятов ; за заг. ред. Н. Г. Ничкало. Київ, 2009. 192 с.
20. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*. 2008. № 3. С. 23–30.
21. Гончаренко С. У., Кушнір В. А. Методологія як важливий складник наукового дослідження в педагогіці. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика : наук.-метод. журн.* 2002. Вип. 4(8). С. 15–24.
22. Гончаренко С. У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення. Рівне, 2012. 192 с.
23. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Рівне, 2011. 552 с.
24. Демінська Л. О. Аналіз основних положень аксіологічної науки у філософському та педагогічному аспекті. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2011. № 11. С. 41-44.
25. Драч І. І. Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи: теоретико-методичні засади : монографія. Київ, 2013. 456 с.
26. Дубасенюк О. А., Вознюк О. В. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія. Житомир, 2011. 684 с.
27. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ, 2008. 1040 с.
28. Єльнікова Г. В. Основи адаптивного управління : курс лекцій. Київ, 2003. 104 с.
29. Задорожна-Княгницька Л. В. Деонтологічна підготовка менеджерів освіти в університетах: теорія та практика : монографія. Маріуполь, 2017. 372 с.
30. Зязюн І. А. Концептуальні засади освіти в Україні. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2000. № 1. С. 3–12.
31. Зязюн І. А., Миропольська Н. Є., Хлебнікова Л. О. Теоретичні аспекти культури і культурного розвитку людини. Виховання естетичної культури школярів :

- навч. посіб. Київ, 1998. 156 с.
32. Йонас Г. Принцип відповідальності: У пошуках етики для технологічної цивілізації. К. : Лібра, 2001. 400 с.
 33. Камінська О. М. Формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів у навчально-виховному процесі технічного університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 . Дрогобич, 2012. 20 с.
 34. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ, 2004. 112 с.
 35. Костенко О. Р. Аналіз психологічних аспектів дослідження відповідальності в зарубіжній і вітчизняній літературі. *Психологічні науки*: Зб. наук. пр. Т. 2. Вип. 7. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2011. С. 176-182.
 36. Кремень В. Г. Синергетична модель розвитку освіти як відповідь на виклики сьогодення. *Рідна школа*. 2010. № 6. С. 3–6.
 37. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ, 2009. 520 с.
 38. Крижко В. В., Мамаєва І. О. Аксиологічний потенціал державного управління освітою: навч. посіб. Київ, 2005. 203 с.
 39. Крижко В. В. Антологія аксіологічної парадигми освіти : навч. посіб. Київ, 2005. 440 с.
 40. Кузнєцова І. В. Аксиологічні та праксеологічні засади становлення особистості як суб'єкта культурно-освітньої діяльності : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.10. Київ, 2008. 20 с
 41. Кушнір В. А. Системний аналіз педагогічного процесу: методологічний аспект : монографія. Кіровоград, 2001. 338 с.
 42. Лазарева Т. А., Коваленко Д. В. Теоретичні засади суб'єктно-діяльнісного підходу до професійної підготовки майбутніх інженерів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. пр. Харків, 2008. Вип. 20. С. 186–197.
 43. Луговий В. І. Ціннісні компетентності – невід'ємна складова підготовки фахівців з вищою освітою в умовах євроінтеграції. *Вища освіта у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Болонський процес і перспективи розвитку вищої освіти в Україні, Європі та світі* : дод. до теорет. та наук. часоп. Київ, 2009. Т. 1. С. 393–401.
 44. Лутай В. С. Синергетична парадигма як філософсько-методологічна основа формування світоглядів ХХІ століття. *Філософія освіти ХХІ століття: Проблеми і перспективи: метод. семінар* : зб. наук. пр. / за заг. ред.

- В. А. Андрущенко. Київ, 2000. Вип. 3. С. 99–103.
45. Никоненко Ю. П. Теоретичні основи психологічної деонтології : навч. посіб. Ніжин, 2011. 182 с.
46. Освітологія: витоки наукового напрямку : монографія / за ред. В. О. Огнев'юка; авт. кол. : В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, І. В. Соколова та ін. Київ, 2012. 336 с.
47. Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах : кол. монографія / за заг. ред. В. П. Андрущенко, В. І. Лугового. Київ, 2008. 256 с.
48. Павлов В. І. Теоретико-методологічні засади застосування системного підходу в наукових дослідженнях. Донецьк, 2002. 281 с.
49. Пальчевський С. С. Акмеологія : навч. посіб. Київ, 2008. 308 с.
50. Пікож Т. М. Формування морально-вольових якостей керівника навчального закладу в системі післядипломної освіти. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/17477/1/Пікож.pdf>.
51. Подмазін С. І. Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Дніпропетровськ, 2006. 42 с.
52. Пономарьов О. С., Середа Н. В., Чеботарьов М. К. Відповідальність як педагогічна категорія : підручник. Харків : НТУ «ХПІ», 2013. 360 с.
53. Психологія особистості : словн.-довід. / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ, 2001. 320 с.
54. Рибалко В. К. Синергетичні розвідки в освітянському просторі. *Науковий вісник ХНПУ. Серія : філософія*. Харків, 2004. Вип. 18. С. 31–34.
55. Садова Т. Аксіологічний підхід у системі педагогічної методології. *Дошкільна освіта*. 2010. № (27). С. 63–69.
56. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки : монографія. Івано-Франківськ, 2008. 280 с.
57. Семиченко В. А. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід? *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи* : монографія / за ред. І. А. Зязюна. Київ., 2000. С. 176–203, 184.
58. Сисоєва С., Соколова І. Методологія формування тезаурусу наукового дослідження неперервної професійної освіти. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : зб. наук. пр. Слов'янськ, 2011. Вип. LV. Ч. I. С. 3–16.
59. Сисоєва С. О. Педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу непедагогічного профілю. *Компетентнісний підхід у сучасній*

- університетській освіті* : зб. наук. пр. Рівне, 2011. С. 3–11.
60. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Тезаурус наукового дослідження: визначення, структура, характерні ознаки. *Освітологія: витоки наукового напрямку* : монографія / за ред. В. О. Огнев'юка. Київ, 2012. С. 213–237.
61. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: Підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.
62. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2004. 365 с
63. Чалий О. В. Синергетика: інтеграційні тенденції в освіті. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи* : монографія / за ред. І. А. Зязюна. Київ, 2000. 636 с.
64. Чурсін М. М. Поняття тезаурусу в інформаційній картині світу: монографія. Луганськ, 2010. 305 с.
65. Щербак О. І. Теоретичні і методичні засади професійно-педагогічної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2012. 403 с.
66. Якса Н. В. Тезаурус з проблеми міжкультурної взаємодії: словник. Житомир, 2006. 164 с.

1.2. Підготовка здобувачів психології до проєктування власного майбутнього

Блашкова О.М.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедри практичної психології

Маріупольського державного університету

o.blashkova@mu.edu.ua

У нинішніх реаліях українське суспільство переживає глибокі трансформації, які охоплюють переосмислення аксіологічних основ людського світу, особистісного розвитку та життєвої самореалізації.

Сучасні глобальні трансформації, які охоплюють усі сфери суспільного життя, зумовлюють особливу актуальність концепту «майбутнє» як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях. Оскільки, повномасштабні воєнні дії на території України створили значні загрози